

MYTERNA OM SPANIEN

Av fil. dr ÅKE THULSTRUP

Fil. dr Åke Thulstrup, som i olika sammanhang vetenskapligt sysslat med mellankrigstidens internationella politik, avlivar i denna artikel den myt om det spanska inbördeskriget, som omhuldas i vissa kretsar — Franco och hans anhängare som "onda" och republikanerna som "goda". Det spanska kriget ligger tillräckligt långt borta i tiden för att nu kunna bedömas utan upphetsning.

Att under ett historiskt studium klara ut "vad som sker i det som synes ske" är alltid svårt eller rentav omöjligt, om anspråken ställs mycket högt. Många av dem som i talarstolar eller massmedia sysslar med politisk indoktrinering har stort bruk för historien, särskilt den nyare, men när de åberopar den

sker det tyvärr alltför ofta för att ge stöd åt någon kurant politisk myt. Att kommunister och nationalsocialister har gjort stort bruk av politiska myter behöver inte särskilt framhävas. Att styckvis återberätta världshistorien, inte för att ge åhörare, läsare och tittare en klar bild av vad som troligen inträffade utan för att påverka dem i en viss riktning är helt enkelt en av de metoder som kännetecknar vår tids demagogi. Den är dock inte ny utan utnyttjades exempelvis i Frankrike under 1800-talet av ivriga vänstermän, så snart 1789 års stora revolution fördes på tal. Under en parlamentarisk debatt i början av 1890-talet yttrade den högt begåvade radikalen Georges Clemenceau någonting så absurt som att den stora revolutionen måste "bedömas *en bloc*". En annan framstående radikal förkunnade, att man måste antingen "acceptera" eller förkasta revolutionen. För oss sena tiders barn framstår det som alldeles givet, att franska revolutionen visserligen gav flera utomordentliga resultat men också gav upphov till svåra missbruk och att det pöbelvälde som den tidvis beredde plats för var alltigenom vid-

rigt. Men ännu på 1890-talet ansåg alltså franska republikaner tjänligt att till stöd för den icke fullt befästa tredje republiken utmåla den första (1792—99) som en strålande helhet, dvs. som en myt.

På ett fullkomligt analogt sätt försöker de opinionsbildare som i vår tid verkar för samverkan mellan demokratiska vänsterpartier och kommunistpartier eller på det utrikespolitiska planet mellan demokratiska stater och kommunistiska bygga upp en myt kring den (andra) spanska republiken och det inbördeskrig som bröt ned den (1931—39). Det är i själva verket fråga om en hel svärm av myter, och alla har varit i svang ända sen 1930-talet. Det är först och främst myten om de endräktigt strävande spanska republikanerna, vilka hindrades förverkliga sina behjärtansvärda syften, endast av den anledningen att fascister och andra skumma krafter drev ett till sist i uppror och inbördeskrig utmynnande sabotage däremot. Det spanska inbördeskriget (17 juli 1936—1 april 1939) var verkligen en med franska revolutionen jämförlig händelse, framförallt därför att samtidsens alla politiska idéer på ett eller annat sätt tycktes motivera den politiska och militära kampen. Det ytterligt lidelsefulla partitagande för och mot de bägge spanska lägren som kom till synes i 1930-talets Europa och som på sina håll finns kvar än i dag är därför begripligt. Å andra sidan har nu så

lång tid gått sedan detta blodiga krig utkämpades och så djupgående forskning gjorts i dess förlopp och bakgrund, att vi vid bedömandet därav bör kunna tillämpa samma upphöjda objektivitet som väl alla någorlunda vettiga personer använder när de diskuterar franska revolutionen. Ingen människa har i dag någon mycket bestämt fasthållen åsikt om vem som "hade rätt" i Vendée-kriget.

Före inbördeskriget

Den spanska republik som utropades i april 1931 bars upp av ett slags vänstersamling med socialisterna på den ena flygeln och de katolska republikanerna på den andra. Utanför samlingen stod anarkisterna, emedan de hatade republiken liksom de hade hatat kungadömet — därför att de helt enkelt var emot varje form av statsmakt. De spanska anarkisterna gjorde under åren 1931—33 flera uppror mot den vänsterstyrda republiken, vilka blodigt slogs ner. Vänsterkoalitionen vittrade sönder, och ett val i december 1933 gav utslag åt höger. Vid ungefär samma tid blev en flygel av socialistpartiet under intryck av händelserna i Tyskland och Österrike revolutionär. Eftersom även de tidigare svaga kommunisterna nu började röra på sig hade Spanien från 1934 tre revolutionära falanger: anarkisterna, vänstersocialisterna och kommunisterna. Dessa tre riktningar gjorde i oktober 1934 gemensamt upp-

ror mot den då center- och delvis högerpräglade regeringen. Ett nytt val i februari 1936 gick åt vänster, om också inte särskilt starkt. Den därpå av borgerliga vänsterpartier bildade regeringen fick en orimlig uppgift att lösa, emedan den nu som "folkfront" nybildade vänstersamling, på vilken den i parlamentet stödde sig, helt saknade den behövliga sammanhållningen. Utanför folkfronten agiterade anarkisterna genom sina fackföreningar och tidningar för mord och brand och revolution. Det var under dessa förhållanden inte underligt att fascismen spirade.

Under de fem månader som förflöt mellan parlamentsvalet i februari 1936 och upprorets utbrott förövades i Spanien en stor mängd våldsdåd av de mest skilda slag — från nedbrännandet av kyrkor och högertidningsofficiner till mord på politiskt framskjutna personer, i många fall tillhörande folkfrontspartierna. Regeringen, som troligen bestod av idel aktningsvärda män, kunde inte bemästra stormen, emedan det sannolikt bara fanns en icke-revolutionär utväg: försoning med den parlamentariska oppositionen och bildandet av en samlingsregering för ordningens upprätthållande; och den vägen ville regeringen inte gå.

Hatanföranden

Under en debatt om den allmänna ordningen i parlamentet (Cortes)

den 15 april angav en av högerens främsta talesmän, José Calvo Sotelo, antalet sedan februari i politiska sammanhang dödade personer till 74, sårade till 345. En annan högerledare, Gil Robles, yttrade i ett likaledes mot regimen starkt kritiskt anförande, att han var beredd att dö för Spanien men att han inte tänkte "sträcka fram halsen" åt sina "fiender" utan skulle föredra att "dö på gatan". Kommunistdeputeraden Díaz Ramos gav Gil Robles svar på tal. Jag återger i det följande hans och några andra talares yttranden, översatta från det officiella protokollet (Diario de las sesiones de Cortes):

Señor Díaz Ramos: Señor Gil Robles yttrade patetiskt, att inför den situation som kan komma att uppstå i Spanien ville han hellre dö på gatan än jag vet inte vilket annat sätt. Jag vet inte hur señor Gil Robles kommer att dö (En deputerad: I galgen! — Starka protester). Jag vet, hur sergent Vázquez, Argüelles och andra kamrater dog, nämligen under försvar för republiken och på order av den regering som señor Gil Robles tillhörde. Jag kan inte säkert säga, hur señor Gil Robles kommer att dö, men man kan ta för givet... (De sista orden framkallar starka protester).

Talmannen: Jag ber señor Díaz Ramos beakta — — — att konflikter inte bör provoceras i denna kammare (Nya energiska protester och motprotester). Jag ber er iakta moderation i ordvalet (Protesterna fortsätter och räcker en god stund). Ordning, herrar deputerade, ordning!

Señor Calvo Sotelo: Vi har helt enkelt lyssnat till en uppmaning till mord (*Señor Ceballos:* Detta är att provocera till mord och kan ej tolereras. — Protesterna och kontraprotesterna fortsätter. — Talmanen kallar gång på gång till ordningen).

Talmannen: Dessa ord kommer inte att tas med i *Diario de las sesiones de Cortes*.

Señor Ortiz de Solorzano: Yttrandet måste tas tillbaka. (En deputerad: Det är illa nog, att de mördar, men när de till på köpet talar om det i förväg... — Protester och motprotester. — Talmanen kallar flera gånger till ordningen, men protesterna och motprotesterna fortsätter en god stund.)
— — —

Talmannen: Jag har redan meddelat presidiet, att dessa ord inte bör få inflyta i *Diario de las sesiones de Cortes*.

Flera deputerade: Detta är inte nog.

Señora Ibarri: Om detta förargar er skall vi ta av oss skorna och sätta på oss stövlar i stället.

Señor Gil Robles: Det blir besvärligt för er, ty vare sig ni kommer i stövlar eller utan skall jag veta att försvara mig (Applåder inom högeroppositionen. Oväsendet fortsätter).

Kommunisten Diaz Ramos' hotfulla yttrande till Gil Robles har således inte bevarats till eftervärlden. Gil Robles blev f. ö. inte mördad; han lever än i dag. Calvo Sotelo blev det däremot, och det var mordet på honom (13 juli 1936) som utlöste den sedan lång tid tillbaka planerade militärresningen.

Folkfrontens splittring

Det citerade stycket ur Cortes-debatten den 15 april 1936 synes visa att högern och yttersta vänstern inte längre var on speaking terms. Hot om mord och anklagelser för mordanslag korsade varandra — och tonen blev alls inte mera parlamentarisk under senvårens och försommarens möten. Ändå var den lågande förbittring som högermän och kommunister hyste mot varandra inte den mest oroande omständigheten. Den för den spanska republiken farligaste omständigheten var de ytterligt djupgående motsättningar som fanns inom folkfrontsläggret, nämligen mellan dess demokratiska och revolutionära element. Lika fatalt var den oöverstigliga klyfta som skilde anarkisterna (formellt utanför folkfronten) och de marxistiska partierna. Att på den delvis revolutionära folkfrontens sjudande grund bygga upp den energiska framstegspolitik som behövdes var helt enkelt en uppgift som översteg den moderata vänsterregeringens krafter. Endast genom ett slags mirakel skulle det av alltför många revolutionära partier hemsökta Spanien — även ett fascistiskt sådant visade aktivitet på våren 1936 — ha kunnat räddas undan blodiga konvulsioner. Tyvärr inträffade inte detta mirakel.

Rörande det spanska inbördeskrigets utbrott har vanföreställningar uppkommit, som flitigt har utnyttjats i propagandan. Det sägs,

att Hitler hade åtskilligt att göra med saken. Att det tyska national-socialistiska partiet underhöll förbindelser med det spanska fascistpartiet — Spanska Falangen — är möjligt; men det var inte falangisterna som gjorde uppror utan en samling generaler, och de tänkte och lyckades även hålla Falangens inflytande inom snäva gränser. Bland de otaliga dokument rörande Hitler-regimens politik, inklusive dess machinationer i främmande länder, som har granskats av forskningen och till stor del publicerats finns inte ett enda som tyder på samverkan mellan de upproriska spanska generalerna och nazityska dignitärer före upprorets början. Däremot finns åtskilliga som talar emot att sådan samverkan förekom. Jag tänker särskilt på de telegram som under senare hälften av juli 1936 sändes från konsulära tyska myndigheter i Marocko och sydspanska städer till Berlin, där general Franco säges vara i behov av ett mindre antal tyska transportflygplan utan att några som helst tidigare biståndslöftet åberopas.

Kommunistisk propaganda

Ända sen Marius och Sulla för två årtusenden sedan förde sin vilda strid om Rom har inbördeskrig som regel präglats av grymhet och hänsynslöshet. Det amerikanska inbördeskriget är faktiskt ett undantag, i varje fall i vad det gäller behandlingen av fångar tagna under strid.

Under inbördeskrig skjuts sådana ofta utan vidare ned, och detta skedde i stor utsträckning i Spanien 1936. Bland de kuranta myterna om det spanska kriget märks även den om Franco-truppernas speciellt grymma framfart, vilken i propagandan låter hela detta krig framstå som en kraftmätning mellan onda och goda människor. Några sådana krig har aldrig utkämpats. Vad Franco-sidans grymheter beträffar är det numera känt, att en del av de händelser som rubricerades på det sättet och tidigt spreds genom massmedia tillkom på tillskyndan av Kommunistiska internationalens, Kominterns, propagandacentra på olika håll. I varje fall berättar Arthur Koestler i ett självbiografiskt arbete, att den bok med titeln "Spanish Testament" som han publicerade i England kort efter frigivningen ur det sydspanska fängelse där Francos hejdukar hade hållit honom inspär rad (i väntan på avrättning, som han själv trodde) innehåller åtskilliga uppgifter om Franco-styrkornas framfart i Syds Spanien som han hade hämtat ur det av Komintern tillhandahållna materialet — utan att ens själv sätta tilltro till dem.

Beträffande antalet på ömse sidor nedmejade fångar och politiska motståndare finns inga precisa uppgifter. Vad vi säkert vet är dock att de uppgifter som i stridens hetta gavs och som ännu på 1950-talet hade en viss internationell gångbarhet var mycket starkt över-

drivna. Hugh Thomas anser sig i sitt standardarbete "The Spanish Civil War" (1961) kunna fastslå, att antalet av olika skäl under kriget avrättade på Franco-sidan inte översteg 40 000 personer och på den republikanska inte översteg 80 000. Ett avskyvärt mordande i väldig skala således, men enligt Thomas' åsikt ungefär så omfattande på den republikanska sidan som på motsidan. Det hör understrykas, att många av dem som av lokala republikanska eller antirepublikanska myndigheter avrättades som motståndare var helt opolitiska personer, som inte hade tagit ställning till den pågående kampen. I Sydspanien och Spanska Marocko verkade under sommaren 1936 en svensk konstnär utan politisk orientering vid namn Torsten Jovinge (f. 1898). När upproret bröt ut hade han just återkommit till Sevilla efter en tids vistelse i Marocko. De röda, som då härskade i Sevilla, tog fast honom och sköt honom den 20 juli, emedan de helt utan grund misstänkte honom för att vara kunskapare i Francos tjänst.

Från demokrati till folkdemokrati

Den spanska republik som man kände sedan 1931 försvann i stort sett när inbördeskriget började. I propagandan framställs den under inbördeskriget fortlevande republikanska regimen som identisk med 1931—36 års; men i verkligheten förvandlades den spanska demo-

kratin under upprorets och inbördeskrigets tryck till vad som senare har kallats folkdemokrati — en regim kännetecknad av godtyckliga häktningar och avrättningar, förbud för all offentlig religionsutövning, ett starkt om också inte dominerande kommunistinflytande. Att säga detta innebär absolut inte en förkastelsedom över de män som höll fast vid den spanska republiken även i dess från sommaren 1936 obestridligen revolutionära skick. Inte heller fördöms eller kritiseras de ca 500 svenskar som begav sig till Spanien för att som frivilliga kämpa för republiken och av vilka 120 aldrig kom hem igen. Motiven för deras handlande var säkert växlande. Men de hade värvats genom Komintern.

Av vad som här har sagts framgår måhända att det spanska inbördeskriget inte särskilt uppenbart ger lärdomar som kan utnyttjas till gagn för något slags folkfrontspropaganda, dvs. för att främja samverkan mellan demokratiska vänsterpartier och kommunister. På minst lika goda grunder skulle det spanska kriget kunna utnyttjas för en rakt motsatt opinionspåverkan, nämligen som illustration till hur det kan gå, när vänsterextremistiska rörelser får stort spelrum. Salvador de Madariaga — den liberale spanjoren som ställde sig neutral till inbördeskriget och under många år var professor i Oxford — synes mena just detta, då han i sitt arbete "Spain"

(London 1942) hävdar att det spanska socialistpartiets splittring i en revolutionär och en reformistisk falang 1934 "var den omständighet som gjorde inbördeskriget oundvikligt". Även detta är oriktigt, eftersom inget krig kan sägas ha varit absolut oundvikliga. Om två personer under ursinnigt slagsmål närmar sig en avgrund, i vilken de samtidigt försvinner, faller det sig för många åskådare naturligt att säga: "Precis så måste det gå." Likväl fanns in i det sista möjligheten att de två kämparna be-

sinnade sig, innan de tillsammans gick under. Spanien på våren och försommaren 1936 liknade de två kämparna — med den viktiga skillnaden att det i Spanien inte fanns bara två stridande riktningar. Särskilt på den vänstra sidan fanns grupperingar vilkas medlemmar kände ett så djupt hat till varandra, att de i själva verket hade övergått till handgripligheter mot varandra, innan inbördeskriget började. De kan därför inte tänkas ha varit i stånd att bygga upp ett nytt samhälle tillsammans.